

Marija Nenezić

DISKRETNİ ŠARM NIHILIZMA

(Đerđ Špiro: *Sanjao sam za tebe*, preveo s mađarskog Marko Čudić, Partizanska knjiga, Kikinda, 2022)

Najpre mi se učinilo da je dobar poetski iskaz. Kasnije, kada sam već savladala ili bar mislim da jesam, Andrićev literarni opus, a uz to i onu „izvanfiktionalnu” datost na kojoj je u svoje vreme izgradio literarne sage o Bosni, čija se sen produžila do našeg vremena i naših dana, ovaj njegov zapis iz *Znakova* čini mi se čudesnim i čudovišnim istovremeno. Utemeljen u umetničkom i, još više, vanumetničkom iskustvu:

Video sam otkopane grobove iz petog veka pre Hrista. U njima su bili još uvek vidljivi tragovi glavnih kostiju i naslućivale se osnovne linije ljudskog lika. U meni se javilo nezadovoljstvo, kao nad neuspelim delom ili nedovršenim poslom. Čovek treba da nestane bez traga.

Čudovišna zamisao o imperativu potiranja svakog sećanja na čovekovo postojanje, ali i čudesna u podtekstu slutnje filozofske pomirenosti s nestankom tog traga za koju je potrebna mudrost i snaga. Ovaj Andrićev zapis uznemiruje i podstiče. Nešto slično dešava se u percepciji i razumevanju celine pripovedne zbirke *Sanjao sam za tebe* čiji je autor savremeni mađarski pisac Đerđ Špiro. Rođen u Budimpešti 1946, kao desetogodišnji dečak bio je i svedok 1956. i turbulentnih revolucionarnih pokušaja otpora staljinističkoj kontroli, s roditeljima jedno vreme boravio je u Jugoslaviji gde mu je otac bio u diplomatskoj službi, studirao je mađarsku, rusku i srpskohrvatsku književnost na univerzitetu u Budimpešti i svoje znanje usavršavao u Sovjetskom Savezu, Jugoslaviji, Poljskoj i Čehoslovačkoj. Ovako predstavljeni, ovi podaci su samo prilog jednoj biografiji. U kontekstu razumevanja i analize zbirke *Sanjao sam za tebe* dobijaju supstancijalno značenje.

Hronotop zbirke *Sanjao sam za tebe* prati linearnu ravan odrastanja u Mađarskoj, kratak boravak sa roditeljima u Beogradu, u Jugoslaviji, a onda i proces sazrevanja glavnog junaka u širim prostornim koordinatama Istočne i Zapadne Evrope i Sjedinjenim Američkim Državama. Takva strukturalna konstituisanost i govor junaka u prvom licu, pripovedački žanrovski okvir pomeraju ka romanesknom te se zbirka priča *Sanjao sam za tebe* može čitati i kao roman autofiktionalne provenijencije. Uvodna priča „Utopija” savršena je pozicija za kompletni introspektivni postupak koji Špiro sprovodi tokom cele zbirke i koji, u simbiozi sa spoljašnjim, ideološkim, društvenim i kulturnim rakursom

gradi kompleksnu priču zasnovanu na ideji dijalektičkog procesa promene, neminovnosti gradnje i razgradnje, nastanka i nestanka, kada se stvaraju i ruše spoljašnji i unutar-nji svetovi, porodične, prijateljske, partnerske veze. Priča „Utopija” jeste i specifična prolegomena za idejni sloj zasnovan na ispitivanju odnosa esencijalnog i egzistencijalnog, individualnog i kolektivnog, nihilizma i objektivne stabilnosti i vrednosti postojećeg. „Utopija” je takođe i jedina priča u kojoj se smenjuje pripovedna perspektiva kada sveznajući pripovedač početka priče u finalu postaje „nerođeno ja” i u toj transformaciji otkriva originalnu zamisao. Preegzistencija nerođenog deteta, poput objektiva kamere, beleži vreme i prostor egzistencije u koju će se uputiti i koja će je formirati. Vreme je neposredan završetak Drugog svetskog rata, prostor je Mađarska, atmosfera u priči napeta, fundirana postupkom skoro filmskog kadriranja u čije središte se uvodi nad stolom pognuta figura jednog čoveka.

„Letnja noć je bila, čudna letnja noć: aktuelni svetski rat upravo beše prošao, preživeli su iznova gradili srušeno ili se blaženo svetili neprijatelju, poginuli su ravnodušno ležali rasutih kostiju i ni nakraj pameti im nije bilo da vaskrsnu.” A onda, skringing vremensko-prostornog plana postepeno menja fokus i otkriva čoveka, zamišljenog nad pločom kuhinjskog stola, pravi rez i ubrzava radnju ka finalu koje postavlja suštinsko pitanje: šta može da očekuje biće rođeno u svetu egzistencijalne nesigurnosti, tačnije da li je odluka čoveka koji postoji u takvom svetu da stvori novi život, moralno opravdana. Zamišljeni čovek koji je „doneo odluku” ustao je od stola, ušao u kupatilo i „napipao kutijicu do koje se, po pravilima novog mira, dolazilo po visokoj ceni i na crno”. Sada je sva čitačeva pažnja usmerena na odgonetanje čovekove namere, čitalac je već na granici da pretpostavi mogućí razvoj događaja kada ga pisac, tačnije ono tada još uvek nerođeno autorsko ja, iznenadi. „Otvorio je kutijicu, raspakovao napravice što podsećaju na jedan prst gumenih rukavica, i, pod velom mraka, promišljeno i odlučno tim ostrim predmetom ih sve redom izbušio.” I tada se otkriva pripovedna perspektiva nove, stvorene egzistencije: „Sigurno je tako bilo, majka mi je to ispričala, a on je pocrveneo i ništa mi nije rekao kada sam ga, već u određenim godinama, kao zrela ličnost, pozvao na odgovornost.” Od te uvodne priče, kao od temeljne postavke idejno-filozofske ravni celokupne zbirke, razvija se avantura jedinice koja neprekidno izmiče, odnosno želi da se distancira od objektivne datosti jednog ideološkog vremenskog okvira. Junak koji postaje nosilac pripovedne tačke gledišta, autorski pripovedač, akter zbivanja, najpre dečak a onda zreo čovek, zapravo je konstantno u naspramnom odnosu prema svim dešavanjima. U priči „Veliki Mikulaš”, u kojoj još uvek pratimo detinje dane glavnog junaka, počinje dečakova inicijacija u svet odraslih uslovljen ideološkim previranjima i, s tačke gledišta jednog dečaka, sasvim nerazumljiv i nerazuman. Sveće postavljene u prozorskim okvirima u slavu Dana mrtvih bacaju senku na sve što je dečak poznavao do tada i postaju, u funkciji daljeg razvoja pripovedne radnje, motivaciona poluga za sve što će kasnije u životu dečaka a kasnije zrelog čoveka, određivati. „Ova svećama ovenčana tama je sama preistorijska noć, svaki je prozor pećina, i put-

nik namernik i ne sluti kakvi ga paganski ljudožderi kojima krče želuci čekaju kraj tih buktinja i kakve sve opasne rituale označavaju ovi istovetni plamenovi u noći." Ovim iskazom određena je suština junakovog odnosa prema svetu. Taj svet je kontroverzan, on je mračan u toj protivurečnosti. Takođe, njegovi su rituali, a i ideološki obrasci mišljenja koji opstaju uz ponavljanje ritualnih radnji, pa se posredstvom njih jedna ideologija zamenjuje drugom, uslov pripadanja kolektivu. Zato su „istovetni plamenovi u noći” opasni. Iz te noći Velikog Mikulaša nastao je junakov skeptični oprez. „Mnogo godina kasnije”, čitamo na kraju pripovetke, „primetio sam da patim od neke čudne dvojake perspektive i da nema tog grada u kojem ne mogu da ugledam buduće ruševine.” Dvojakost, oličena kroz proces pripadanja okruženju i zajednici i neprekidno udaljavanje od njih uz permanentnu svest o propadljivosti svega, prati zbivanja u ovoj zbirci. Najpre se preispituje biološka vezanost sa ocem i tu drevnu motivsku okosnicu skoro sveukupne svetske literature Đerđ Špiro odlično razvija u priči „S tatom na utakmici”, a onda u priči „Sanjao sam za tebe”. U prvoj, kao na oštrici noža koji zaseca u ozbiljne upitanosti razloga čovekovog života i destruktivne porive, jer junak neprekidno razmišlja, čini se hladno i surovo, o očevom kraju, i drugoj priči u kojoj otac postaje subjekt ironičnog otklona od života i vlastitog potomka, Đerđ Špiro je odlično opisao svesne i nesvesne porive koji nas čine živima ali – uz jednu opasku. Svakoga časa ti porivi postojanje mogu zameniti nepostojanjem i biti može postati *ne biti*. Ambivalentno osećanje karakteriše i prijateljske i partnerske odnose i u ovoj su zbirci gotovo svi oni na fonu pomenute transformacije iz onoga što je u središtu u ono što iz tog središta svakoga časa može ispasti. Autor opisuje, ali iz opisa često ulazi u refleksiju o opisanom. Neki prizori i situacije su na tragu kafkijanskih, neki imaju harmsovski apsurd, a u središtu svih je pojedinac, jedinka i umetnik koji sve što čini, izgleda, čini po saznanju iz one noći Velikog Mikulaša – biti pritajen i pažljivo osmatrati i, najvažnije od svega, čuvati se „istovetnog plamena sveće”. I onda kada kao sasvim mali dečak svedoči događaju Mađarske revolucije 1956, i onda kada kao tinejdžer s roditeljima boravi u Beogradu, zemlji u kojoj je duh kolektivismu u datom trenutku mejnstrim, junak oseća izdvojenost od svega. Zato se u čitavom jednom kompleksu priča u zbirci posvećuje poetičkim pitanjima umetnosti i umetničkog stvaranja i jeziku kao najvitalnijem izrazu te kreacije koji imenuje stvari, proizvodi značenja, a opet je enigma. Đerđ Špiro je u zbirci *Sanjao sam za tebe* i pisac i filozof i esejista. Događaji o kojima piše su često okvir za introspektivno tumačenje događajnog a ono je večito na ivici da postane ruina. Kada u poslednjoj priči zbirke „Blago” opisuje trodnevni boravak u Trstu, ne propušta da zabeleži: „Bio je avgust '82, upravo je besneo dežurni svetski mir.” U tom vozu iz Trsta za Budimpeštu, Jugosloveni su bili najglasniji. Nagoveštaj onoga što će se desiti desetak godina kasnije sa Jugoslavijom i što potvrđuje junakov kredo o ništavilu koje neprekidno senči egzistenciju, opisaće ovom rečenicom: „Zurim sada, naknadno, u tih petoro ljudi sa čuđenjem, zurim i u nekadašnje nas novim očima, jer je nama još zapala individualna smrt, za razliku od onih koji su se iskricali u Zagrebu.” A naslov priče

„Blago” motiviše završnim pasusom: „Najveći poklon koji nam sudbina može priuštiti jeste da ne budemo pokopani u masovnu grobnicu. To je jedino blago koje neko koga je majka slučajno rodila može trajno da stekne.” Od prve priče „Utopija”, do „Blaga” ispisuje se jedna egzistencijalistička nit svesna da prekid može nastupiti svakog trenutka. I Đerđ Špiro to čini literarnim, esejističkim postupkom, pažljivo komponujući redosled i dosledno sprovodeći u delo slutnju ništavila koje vreba na svakom ćošku. Nije rezolutan kao Andrić u iskazu da „čovek treba da nestane bez traga” no prezentuje poetičku zavodljivost koja meandrira između Scile i Haribde ljudske egzistencije i podseća čitaoca na to.